

प्रकरणम् - २

मानवपरिसेवासु कार्यकरणम्

मानवसेवानां विषये जनानां सेवा, ततैः सह भिन्नभिन्नरूपेण संवादः च भवति ।

मानवसेवासु कार्यविषये परियोजनाः भवन्तं जनैः सह कार्यं कथं कर्तव्यमिति ज्ञातुं साहाय्यं करिष्यन्ति । भवान् स्वस्य स्वास्थ्यस्य तथा स्वपरिवारस्य अन्येषां च स्वास्थ्यस्य परिचर्यायाः सम्बद्धानि परियोजनानि ग्रहीतुं शक्नोति, भवान् विविधविषयेषु रोचकविडियो-श्रव्य-क्लिप्-निर्माणं कर्तुं शक्नोति, यथा स्वपरिवारस्य कृते बजटं निर्मातुं, जनानां हस्तेषु मेहन्दी-प्रयोगं कर्तुं, अथवा हास्यपुस्तकम्; भवतः सहपाठिभिः सह यत् किमपि कर्तुं शक्यते तत् सर्वं कल्पयितुं भवतः कार्यम् अस्ति ।

अस्मिन् खण्डे परियोजनानाम् उदाहरणद्वयं दत्तम् अस्ति । भवता केवलमेकं परियोजना अवश्यं ग्रहीतव्या । एताषु परियोजनासु एकां परियोजनां चिनोतु अथवा स्वस्य शिक्षकस्य साहाय्येन स्वस्य रुचेः परियोजनायाः प्रारूपं कर्तुं शक्नोति ।

परियोजना - ५

विद्यालयीयः सङ्ग्रहालयः

0685CH05

एषा परियोजना भवन्तं संग्रहालयानां विषये ज्ञातुं साहाय्यं करिष्यति, तथा च भवन्तः कलाकृतीनां संग्रहणं वर्णनं च कृत्वा स्वस्य संग्रहालयस्य निर्माणं करिष्यन्ति ।

परियोजनायाः भागत्वेन भवान् निम्नलिखितम् कर्तुं शक्नोति:

चित्रम् ५.१: विद्यालयसङ्ग्रहालयस्य स्थापना

सामाजिकविज्ञाने इतिहासं संस्कृतिं च अवगन्तुं भवन्तः अनेके स्रोतांसि ज्ञातवन्तः । एतेषु स्रोतषु कलाकृतयः, मनुष्यैः निर्मितानि वस्तूनि पुरातानि, अद्वितीयानि, सुन्दराणि च सन्ति, अस्माकं परम्पराभिः संस्कृतिभिः सह सम्बद्धाः च सन्ति । एताः कलाकृतयः प्राचीनाः अथवा वर्तमानकाले अस्माकं जीवनस्य समाजस्य च भागः भवितुम् अर्हन्ति ।

संग्रहालयः यत्र कलाकृतयः स्थापिताः सन्ति । संग्रहालयाः अस्माकं इतिहासं संस्कृतिं च अवगन्तुं साहाय्यं कुर्वन्ति (चित्रम् ५.१) । ते अस्मान् दर्शयन्ति यत् प्राचीनाः जनाः किं धारयन्ति स्म, कीदृशं कार्यं कृतवन्तः, कीदृशाः कलाकृतयः (उदा. चित्राणि शिल्पानि च), किं लिखितवन्तः (पाण्डुलिप्याः) संग्रहालयाः अस्माकं मनसि अतीतानां निर्माणे, तथा च वस्तूनि द्रष्टुं साहाय्यं कुर्वन्ति, येषां अन्यथा वयं कदापि कर्तुं न शक्नुमः ।

संग्रहालयाः अपि देशस्य विश्वस्य च विभिन्नानां जनानां समूहानां वर्तमानसंस्कृतेः कार्यस्य च विषये ज्ञातुं साहाय्यं कुर्वन्ति । तेषु कला, परम्परा (चित्रम् ५.२), वास्तुकला, विज्ञानं च सम्बद्धानि कलाकृतयः प्रदर्शयन्ति । यथा, भारते प्रसूताः राष्ट्रियविज्ञानकेन्द्राः/सङ्ग्रहालयाः अस्मान् डायनासोर इत्यादीनां विषयेषु ज्ञातुं साहाय्यं कुर्वन्ति, भविष्ये अपेक्षितुं शक्नुमः इति विषयेषु अपि । कानिचन जिज्ञासुवस्तूनि अपि सन्ति वयं यत् चिन्तयामः जानीमः तत् अवहेलयन्ति, यथा दिल्लीनगरस्य राष्ट्रियविज्ञानकेन्द्रे जलस्य उपरि भ्रमति १२०० किलोग्रामभारस्य ग्रेनाइटकन्दुकः ।

चित्रम् ५.२ : भोपालनगरस्य मध्यप्रदेशस्य जनजातीयसङ्ग्रहालये विभिन्नजनजातीनां पारम्परिककला, शिल्प, संस्कृतिः च प्रदर्शिताः सन्ति

विज्ञानसङ्ग्रहालयाः मुख्यतया विज्ञानसम्बद्धासु अवधारणासु केन्द्रीभवन्ति, सामान्यतया संग्रहालयाः पारम्परिकवस्तूनि, तानि धारणशैली च सहितं विविधानि वस्तूनि प्रदर्शयन्ति केषुचित्

संग्रहालयेषु अपि...पशवः संरक्षिताः प्रदर्शिताः च भवन्ति ।

किं भवतः गृहे पारम्परिकवस्तूनि सन्ति वस्तूनि ये संग्रहालये प्रदर्शयितुं शक्यन्ते ?

परितः पश्यन्तु, तान् कक्षायाम् आनयन्तु ।

यदि भवान् एताः कलाकृतयः कक्षायाम्

आनेतुं न शक्नोति तर्हि तेषां छायाचित्रं

रेखाचित्रं वा गृह्यताम् ।

चित्रम् ५.३: किसामा धरोहरग्रामे मुक्तवायुसङ्ग्रहालयः यत्र नागालैण्डदेशस्य विभिन्नजनजातीनां गृहाणि सन्ति, प्रत्येकं विशिष्टविन्यासः अस्ति । एते च भवतः संग्रहालयस्य भागः भवितुम् अर्हन्ति ।

अहं किं कर्तुं शक्यामि ?

परियोजनायाः अन्ते भवन्तः निम्नलिखितानि कार्याणि कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति:

१. संग्रहालयाः इतिहासं परम्परां च कथं रक्षन्ति इति वर्णयन्तु;
२. भवतः सहपाठिनां च रुचिकराः कलाकृतयः चिनुत;
३. सहपाठिभिः सह विद्यालयसङ्ग्रहालयः निर्मायताम्;
४. प्रस्तुतेः विभिन्नरूपस्य उपयोगेन कलाकृतीनाम् इतिहासं प्रस्तुवन्तु ।

मह्यं किं आवश्यकं भविष्यति ?

- स्थानीयतया संगृहीताः कलाकृतयः ये भवतः परिवाराय पुरातन्यः, सुन्दर्यः, महत्त्वपूर्णाः वा सन्ति, तथा/वा एतेषां कलाकृतीनां छायाचित्रम् ।
- भण्डारणपात्राणि प्रदर्शनपेटिकाश्च ।
- कूर्चः, वस्त्रं, स्वच्छता च ।
- समतां निर्मातुं चार्ट पेपर, कार्ड्स् वा ।

- मार्करलेखनी, स्केचलेखनी, ड्राइंग अड्डनी, वर्णलेखनी, च ।
- प्रस्तुतिकरणार्थम् उपकरणानि सामग्र्यः; सङ्गणकं प्रक्षेपकं च ।

कथम् अहं स्वम् अन्यं च सुरक्षितं करोमि ?

- अस्माकं परम्परा, अस्माकं गौरवस्य च स्रोतः अस्ति । तस्य रक्षणम् अस्माकं कर्तव्यम् अस्ति । कलाकृतीनां पालनं कुरुत, तेषां क्षतिं परिहर्तुं सावधानीपूर्वकं व्यवहर्तव्यम् ।
- संग्रहालयस्य भ्रमणकाले कलाकृतीनां प्रत्यक्षसम्पर्केण दूरे भवितव्यं यतोहि ताः संवेदनशीलसामग्रीभिः निर्मिताः भवेयुः । संग्रहालये चिह्नफलकेषु सर्वान् निर्देशान् अनुसरन्तु ।

सिन्धु-सरस्वती सभ्यतायाः विषये भवान् सामाजिकविज्ञाने ज्ञातवान् । धोलावीरस्य विषये अपि भवता पठितम् (चित्रम् ५.४) । भारतस्य मानचित्रे धोलावीरस्थानस्य विषये ज्ञातव्यम् । भारतस्य मानचित्रे धोलावीरस्थानस्य विषये ज्ञातव्यम् ।

पुरातत्त्वस्थलानि तानि स्थानानि सन्ति यत्र प्राचीनमानवसमाजानाम् प्रमाणानि सुरक्षितानि सन्ति । एतानि स्थलानि पुरातत्त्वविदैः उत्खनितानि सन्ति । ते एतानि स्थलानि सावधानीपूर्वकं खनन्ति, अनावृतानां कलाकृतीनां अन्यावशेषाणां च विश्लेषणं कुर्वन्ति । एताः कलाकृतयः अस्मान् एतेषु स्थलेषु बहुवर्षपूर्वं ये समाजाः आसन् इति अवगन्तुं साहाय्यं कुर्वन्ति । उत्खननकाले आविष्कृतानि वस्तूनि स्थलस्य समीपे स्थिते संग्रहालये स्थापितानि सन्ति ।

चित्रम् ५.४ : दुर्गस्य पूर्वद्वारे धोलावीरायां प्रहरणकक्षम्

आरम्भात् पूर्वं मया किं ज्ञातव्यम् ?

गृहस्य, समीपं परितः पश्यन्तु । न्यूनातिन्यूनं पञ्चानां कलाकृतीनां नामानि सूचीबद्धं कुर्वन्तु ये भवद्भ्यः रोचकाः भवन्ति यतोहि ते... भवतः परिवारस्य च कृते वृद्धाः विशेषाः सन्ति । उदाहरणार्थं

पुरातनमुद्राः, दूरभाषाः, पात्राणि, डाकटिकटपत्राणि, काष्ठानि, फर्निचरं, पाषाणकला, शिलालेखः (शिलालेखाः, अर्थात् लेखनम् अथवा उत्कीर्णनम्, शिलायां वा गुहाभवनानां वा भित्तिषु उत्कीर्णं), प्राचीनपाण्डुलिप्याः, धार्मिकपाण्डुलिप्याः, प्रतिमाः, रेडियो, ग्रामोफोन, कॅमेरा, चक्षुः, यष्टयः, प्राचीनपुस्तकानि, पारम्परिकवस्त्राणि, इत्यादीनि सम्मिलितानि सन्ति ।

क्रियाकलापः १ : संग्रहालयस्य भ्रमणम्

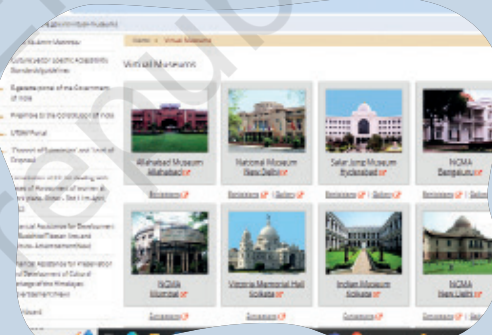
संग्रहालयं गत्वा विद्यालयसङ्ग्रहालयस्य स्थापनायां भवतः सहायता भविष्यति । यदि भवान् स्वयमेव संग्रहालयं गन्तुं न शक्नोति तर्हि भवान् स्वमित्त्राणि अन्यान् च प्रष्टुं शक्नोति यत् ते संग्रहालयं गतवन्तः वा, ते भ्रमणकाले किं दृष्टवन्तः अथवा भवान् संग्रहालयस्य जालपुटं गत्वा तत्रत्यानि प्रदर्शनानि अपि द्रष्टुं शक्नोति तेषां वर्णनानि अवलोकयन्तु । केषुचित् संग्रहालयेषु 'आभासीप्रदर्शनानि' सन्ति ।

अन्तर्जालिकं सङ्ग्रहालयभ्रमणम्

भारतस्य संग्रहालयाः भारतसर्वकारस्य संस्कृतिमन्त्रालयस्य जालपुटे (भवन्तः अन्वेषणकीवर्डस्य उपयोगं कर्तुं शक्नुवन्ति, यथा 'संस्कृतिमन्त्रालयः' + 'आभासीसङ्ग्रहालयाः') । चित्रे ५.५ भारतसर्वकारस्य संस्कृतिमन्त्रालयेन परिपालितस्य जालस्थलस्य स्क्रीनग्राब् दर्शयति ।

अधिकं अन्वेष्टुं गुगुल् लेन्स् अथवा तत्सदृशस्य अप्टिकाल् क्यारेक्टर रिकग्निशन् (ओ.सी.आर्.) इति साधनस्य उपयोगं कुर्वन्तु ।

भ्रमणस्य माध्यमेन गुगुललेन्समाध्यमेन कथं सहायता कृता इति विषये स्वचिन्तनं प्रसारयन्तु ।

चित्रम् ५.५ : भारतसर्वकारस्य संस्कृतिमन्त्रालयेन परिपालितस्य वेबसाइटस्य स्क्रीनग्राब् संग्रहालयस्य संग्रहाणां विषये सूचनाः ।

अन्तर्जालसुरक्षा: अन्तर्जालस्य उपयोगं कुर्वन् शिक्षकं सहायतां याचताम् । सावधानाः

भवन्तु तथा च किमपि अपलोड् अथवा डाउनलोड् न कुर्वन्तु, अपि च व्यक्तिगतसूचनाः

कुत्रापि न प्रेषयन्तु ।

संग्रहालयं गच्छन् संग्रहालयस्य विन्यासं प्रमुखप्रदर्शनानि च अवगच्छन्तु। संग्रहालयस्य अन्वेषणार्थं समयः गृह्यताम्, प्रदर्शनीनाम् अवलोकनं कुर्वन्तु, सूचनापटलानि पठन्तु तथा च पश्यन्तु यत् किमपि अन्तरक्रियाशीलं कार्यं भवति वा (उदा. प्रदर्शनीनां भागं प्रकाशयितुं, केचन भागाः स्थानान्तरयितुं, भवन्तः ग्रहीतुं शक्नुवन्ति प्रश्नोत्तरी इत्यादयः)। यदि सम्भवं तर्हि विशेषज्ञेन सह स्वस्य अवलोकनस्य चर्चा कुर्वन्तु (सङ्ग्रहालये कलाकृतीनां चयनं कृत्वा परिपालनं कुर्वन् व्यक्तिः, संरक्षकः, स्थानीयः इतिहासकारः वा भवितुम् अर्हति) तथा च भवतः यत्किमपि प्रश्नः अस्ति तत् पृच्छन्तु।

उपर्युक्तानाम् आधारेण निम्नलिखितप्रश्नानाम् उत्तरं ददातु।

१. संग्रहालये भवता कीदृशी प्रदर्शनी दृष्टा आसीत्?

.....

२. किमर्थं भवता तत् अरोचत ?

.....

३. अद्यत्वे अपि अस्माकं जीवने यस्य कस्यचित् प्रदर्शनस्य महत्त्वं वर्तते तस्य वर्णनं कुरुत।

.....

क्रियाकलापः २ : स्वपरिवारस्य क्षेत्रस्य च इतिहासः ज्ञातव्यः

सर्वप्रथमम् इदं ज्ञातुम् आवश्यकं भवति, यत् भवान् कस्मिन् स्थाने वसति, तेन सह तस्य परिवारेण सह सङ्गतेः विषये अधिकं ज्ञातुं महत्त्वपूर्णम्। अधोलिखिताः प्रश्नाः भवतः अस्मिन् विषये सहायकाः भविष्यन्ति।

१. किं भवतः ग्रामस्य/नगरस्य/नगरस्य नाम कदापि भिन्नम् आसीत् ?

.....

२. किं भवन्तः जानन्ति यत् तस्य स्थापना कदा जाता ? यदि आं तर्हि वर्ष लिखत ।

.....

३. भवतः परिवारः मूलतः कुतः आगतः ?

.....

४. किं भवतः कापि कुलपरम्परा रीतिः व अस्ति यत् बहुकालात् पर्वतमानं स्यात् ?

.....

.....

५. ग्राम/नगर/नगरसम्बद्धाः काश्चन स्थानीयकथाः परम्पराः वा सन्ति वा ? (उदा. क्षेत्रस्य विषये कोऽपि कथा, इतिहासेन सह कोऽपि सम्बन्धः, वर्षस्य कोऽपि समयः यदा बहवः जनाः भ्रमणार्थम् आगच्छन्ति इत्यादि)

स्वग्राम/नगर/नगरसम्बद्धा कथा वा परम्परा वा लिखन्तु ।

.....

.....

.....

६. भवतः ग्रामे/नगरे/नगरे ऐतिहासिकाः आन्दोलनानि वा स्थलचिह्नानि/भवनानि सन्ति वा ? यदि हाँ तर्हि तेषु कस्यापि विषये लघुटिप्पणीं लिखन्तु ।

.....

.....

.....

७. किं भवता गतं किमपि पुरातनं संस्थानं स्मारकं वा अस्ति ? यदि आम्, तर्हि तत् किमर्थं प्रसिद्धम् ?

.....

.....

.....

.....

८. भवतः गृहे काः प्राचीनतमाः कलाकृतयः सन्ति ? तेषां नामानि अत्र लिखत ।

.....

.....

.....

.....

क्रियाकलापः ३ : कलाकृतीनां पहिचानं कृत्वा तेषां विषये ज्ञातव्यम्

स्वगृहे न्यूनातिन्यूनं ५ कलाकृतयः चित्वा तेषां विषये सारणी ५.१ मध्ये लिखन्तु ।

सारणी ५.१: कलाकृतीनां विषये लेखनम्

प्रश्नाः	कलाकृतिः १	कलाकृतिः २	कलाकृतिः ३	कलाकृतिः ४	कलाकृतिः ५
कलाकृतिः किम् ?					
कः स्वामी ?					
कियत् वयः					
अस्ति ?					
कक्षायां आनयसि					
वा छायाचित्रम्					
आनयिष्यसि वा ?					

नोट:- यदि भवान् कक्षायां छायाचित्रम् आनेतुं योजनां करोति तर्हि भिन्नकोणात् स्वीकुर्वन्तु । यतोहि कश्चित् यदि छायाचित्रं पश्येत् तर्हि सः स्वस्य पुरतः इव कलाकृतिं द्रष्टुं शक्नोति ।

गूगल लेन्सइत्यस्य उपयोगेन

भवन्तः गुगुल् लेन्स् इत्यादीनाम् ए.आई.-उपकरणानाम् उपयोगं कृत्वा कलाकृतीनां विषये सूचनां अन्वेष्टुं शक्नुवन्ति तथा च स्मारकानाम्, अथवा स्थलचिह्नानां विषये केवलं स्मार्टफोन-कॅमेरा-इत्येतत् तान् प्रति निर्देशयित्वा । गूगल लेन्स कलाकृतीनां, ऐतिहासिककलाकृतीनां, प्रसिद्धानां स्थलचिह्नानां च विषये सूचनां दातुं शक्नोति, येन अस्माकं कलासंस्कृतेः विषये अधिकं ज्ञातुं शक्यते ।

संग्रहालयानाम् आभासीभ्रमणेन वा पुरातनमुद्राणां मुद्राणां च विषये ज्ञानं प्राप्तुं वा अन्ये बहवः एप्स प्रकाराः सन्ति ।

संग्रहालये प्रदर्शनार्थं चिताषु कलाकृतीषु एकं चिनुत । तस्य इतिहासं विकासं च दर्शयन् समयरेखां रचयन्तु, यत्र सामान्यतया कदा तस्य उपयोगः अभवत्, यदि अद्यापि प्रयुक्तः अस्ति तर्हि तस्य उपयोगः कथं भवति । भवन्तः तत्सम्बद्धाः महत्त्वपूर्णघटनाः अपि अभिलेखयितुं शक्नुवन्ति, यथा, कश्चन बन्धुजनः भवतः पितामहस्य विवाहस्य अवसरे उपहाररूपेण आनयत्, ग्रामे च एतत् प्रथमम् आसीत् (उदाहरणार्थं पुरातनं रेडियो वा कॅमेरा वा) ।

चित्रम् ५.६ : प्राचीनाः पीतलघण्टाः

क्रियाकलापः ४ : संग्रहालयस्य कृते कलाकृतीनां चयनम्

समूहस्य अन्तः पञ्च कलाकृतयः चिनुत ये संग्रहालये प्रदर्शनस्य भागः भवेयुः इति भवन्तः मन्यन्ते । भवद्भिः सर्वैः सहपाठीभिः सह प्रदर्शनीनां अन्तिमसमूहस्य निर्णयः करणीयः भविष्यति । स्मर्यतां यत् भवता सम्यक् चयनं करणीयम्, अपि च भवता एतानि कलाकृतयः किमर्थं चिनोति न तु अन्ये इति अपि व्याख्यातव्यम् ।

चित्रम् ५.७ : १९५० तमे दशके पुरातनं याला-लोहं यत् विद्युत्-कार्यं करोति स्म

चित्रम् ५.८ : पुरातनरेलवेदीपाः

चित्रम् ५.९ : १९९८ तमस्य वर्षस्य मोबाईल-फोनः

सर्वाः कलाकृतयः महत्त्वपूर्णाः सन्ति, अन्तिमप्रदर्शने भवतः कलाकृती न समाविष्टा तथा च भवता स्थानीय-इतिहासस्य संस्कृतेः च विषये किञ्चित् बहुमूल्यं ज्ञातम् ।

निम्नलिखितप्रश्नाः भवन्तं कलाकृतीनाम् अन्तिमरूपेण निर्धारयितुं साहाय्यं करिष्यन्ति ।

१. प्रदर्शनार्थम् अन्तिमपञ्चकलाकृतयः कथं चयनं करिष्यन्ति? कलाकृतेः चयनं कुर्वन् भवन्तः कान् कारकान् मनसि धारयिष्यन्ति?

.....

.....

.....

.....

चित्रम् ५.१० : १९६० तमे दशके आरम्भस्य कॅमेरा, फ्लैश, लेन्स च

चित्रम् ५.११ : १९४० तमे दशके पीतलचालनी

पुरातनदस्तावेजानां पठनं वा अनुवादः वा

गूगल लेन्स, माइक्रोसॉफ्ट आफिस लेन्स, एडोब स्कैन, टेक्स्ट फेयरी इत्यादीनां एआइ-उपकरणानाम् उपयोगेन ऑप्टिकल कैरेक्टर रिकॉग्निशन् (ओ.सी.आर्.) इत्यस्य उपयोगेन चित्रेभ्यः पाठः पठितुं शक्यते । भवन्तः तान् पुरातनप्रारूपं पठितुं दुष्पठनार्थं प्रारूपम् अनुवादयितुं वा शक्नुवन्ति यत् भवन्तः अवगच्छन्ति ।

चित्रम् ५.१२: अनुवादार्थं एआइ-उपकरणानाम् उपयोगः

एतेन सन्दर्भे सहायता भविष्यति संग्रहालये विद्यमानानाम् कलाकृतीनां मध्ये पुरातनप्रारूपं योजयितुम् इच्छति ।

१. स्मार्टफोने गूगल एप् डाउनलोड् कृत्वा उद्घाटयन्तु ।
२. अन्वेषणपट्टिकायां गुगूल् लेन्स् चिह्नं ज्ञात्वा तस्मिन् ट्याप् कुर्वन्तु । एतेन गुगूल् लेन्स् सक्रियः भवति ।
३. यत् पाठं पठितुम् इच्छति तत् प्रति स्वस्य कॅमेरा दर्शयतु । उत्तमपरिणामानां कृते पाठः स्पष्टः, इति सुनिश्चितं कुर्वन्तु । पाठस्य इष्टभागं चेतुं ये हाइलाइटर दृश्यन्ते तेषाम् उपयोगं कुर्वन्तु ।
४. भवतः इष्टकर्मानुसारेण :

- **पठितुम् :** गुगूल् लेन्स् स्वयमेव पाठं ज्ञात्वा भवतः पटले प्रदर्शयितुं प्रयतते, येन पठनं सुलभं भवति, विशेषतः लघु-फॉन्ट्-अथवा आह्वानपूर्ण-कोणानां कृते ।
- **प्रतिलिपिं कर्तुम् :** 'होम् वार्क' विकल्पम् अन्वेष्यतुम् । तस्मिन् ट्याप् कृत्वा भवन्तः विकल्पान् पश्यन्ति, यथा 'कपि टेक्स्ट' अथवा 'कपि टू कम्प्यूटर्' । पाठं स्वस्य क्लिपबोर्ड् प्रति प्रतिलिपिं कर्तुं 'कपि' इत्यत्र ट्याप् कुर्वन्तु । ततः भवान् अन्यस्मिन् एप्-मध्ये, यथा टिप्पण्यानि अथवा प्रारूपेषु, चेतुम् अर्हति ।
- **अनुवादार्थम् :** पटलस्य अधः 'ट्रान्सलेट्' इति विकल्पं पश्यन्तु । तस्मिन् ट्याप् कृत्वा पाठस्य अनुवादं कर्तुम् इच्छतां इष्टां भाषां चिनोतु । लेन्स इत्यस्य मूलस्य पार्श्वे अनुवादितं पाठं प्रदर्शयिष्यति ।

भवता चितस्य प्रत्येकं वस्तुनः चित्रम् आकर्षयन्तु अथवा छायाचित्रं चिनोतु तथा च तस्य इतिहासस्य/अथवा उपयोगस्य लघुवर्णनं सारणी ५.२ मध्ये लिखन्तु ।

सारणी ५.२: चिह्नितानां कलाकृतीनां विवरणं अभिलेखनम्

वस्तु	स्केच फोटोग्राफ	इतिहासः प्रयोगश्च	अद्यापि तस्य उपयोगः क्रियते वा ? (आम्/न)
वस्तु १			
वस्तु २			
वस्तु ३			
वस्तु ४			
वस्तु ५			

क्रियाकलाप: ५ : कलाकृतीनां सुरक्षितां स्थापयितुम्

चित्रम् ५.१३ : १९६० तमे दशके तारपत्राणि मुद्रापत्राणि च

यथा - पीतलपदार्थं प्रक्षाल्य पालिश इति कर्तव्यं, काष्ठवस्तुं मृदुकूर्चेण धूलिपातं कर्तव्यं, वस्त्राणि च सावधानीपूर्वकं लम्बनीयानि, नखैः तीक्ष्णधारैः वा दूरं छायाचितं सावधानीपूर्वकं लिफाफामध्ये स्थापयितव्यं, येन ते न नमन्ति, आकारात् बहिः वा न भवन्ति इति सुनिश्चितं भवति ।

यत्किमपि द्वे कलाकृती चित्वा प्रतिक्रियां ददातु निम्नलिखित प्रश्नः

१. कलाकृतयः सुरक्षिताः, सुस्थिताः च सन्ति इति भवन्तः किं करिष्यन्ति?

चित्रम् ५.१४ : पीतलम् काश्मीरतः चाय (समोवर) निर्माणार्थं घटः

क्रियाकलाप: ६ : कलाकृतीनां विषये प्रस्तुतिः सज्जीकर्तुम्

प्रत्येकं कलाकृतेः पृष्ठतः कथा अस्ति, संग्रहालयस्य प्रत्येकम् आगन्तुकस्य समक्षं भवद्भिः तत् प्रस्तुतं कर्तव्यम् । भवन्तः एतत् बहुधा कर्तुं शक्नुवन्ति, भवन्तः कलाकृतेः विषये लोककथाम् अन्वेष्टुं शक्नुवन्ति अथवा कथां विकासयितुं शक्नुवन्ति । भवन्तः विडियो (विशेषतः वस्तुनां कृते

विद्यालयीयः सङ्ग्रहालयः

चित्रम् ५.१५ : पुनः प्रयुक्तेन ऊर्णेन वस्त्रेण च निर्मितं पुरातनं हस्तनिर्मितं व्यजनं (पंखा) यत् विद्युतः आगमनात् पूर्वं सर्वेषु गृहेषु पूर्वं प्रयुज्यते स्म

भवन्तःविद्यालयं आनेतुं न शक्नोति, वस्तुनः इतिहासस्य विषये कस्यचित् साक्षात्कारं), स्लाइड् प्रस्तुतिम् निर्मातुं, ब्लोग्/विकिपीडिया लेखं लिखितुम्, अथवा कलाकृतेः वर्णनं कृत्वा फलकं निर्मातुं, वर्णलेखन्याः च उपयोगं कर्तुं शक्नोति ।

निम्नलिखितप्रश्नानां विषये चिन्तयित्वा प्रतिक्रियां ददातु ।

१. भवन्तः कीदृशं प्रस्तुतिम् करिष्यन्ति ? (उदा., डिजिटलस्लाइड् प्रस्तुतिः, पोस्टरः, विडियो इत्यादयः)

.....

२. किमर्थं भवता एतत्/एतादृशं प्रस्तुतीकरणं (प्रस्तुतिः) चितम्?

.....
.....
.....

३. भवतः प्रस्तुतेः विशेषताः काः सन्ति? (उदा. पोस्टरस्य आकारः, विडियोस्य अवधिः इत्यादयः)?

.....
.....
.....

आगन्तुकानां कृते प्रदर्शयितुं पूर्वं स्वसमूहे विद्यमानस्य कलाकृतेः मौखिकं वर्णनं दातुम् अभ्यासं कुर्वन्तु ।

चित्रम् ५.१६: शैक्षिकक्रीडासामग्रीणाम् इतिहासं दर्शयति विद्यालये संग्रहालयस्य प्रदर्शनम्

स्वस्य प्रस्तुतेः अनुवादः

अन्यभाषासु श्रव्यप्रस्तुतिं सज्जीकर्तुं विविधानि एआइ-उपकरणानि (उदा. भाशिनी-अनुवादः, गूगल-अनुवादः च) सन्ति ।

भाषिणी अनुवादिनी - भाषिणी अनुवादः एआइ-उपकरणानाम् एकः समुच्चयः अस्ति यः एकस्मात् भाषातः अन्यस्मिन् भाषायां वाच्यशब्दानां अनुवादं कर्तुं शक्नोति । भारतीयभाषासु अनुवादं, प्रतिलेखनं, लिप्यन्तरणं च कर्तुं साहाय्यं करोति । एतेन उपयोक्तारः स्वस्य इष्टभारतीयभाषासु संवादं कर्तुं, सूचनां प्राप्तुं, सामग्रीं निर्मातुं च समर्थाः भवन्ति ।

गुगूल् ट्रान्सलेट् : गुगूल् ट्रान्सलेट् इति एकं साधनं यत् आङ्ग्लभाषायाः शब्दान्, वाक्यानि, जालपृष्ठानि च तत्क्षणमेव आङ्ग्लभाषायाः अन्येषु १०० तः अधिकाषु भाषासु अनुवादयति ।

भाषिणी अनुवादिनी

चरणम् १: भाषिणी अभिगमनम् :

- सङ्गणके अथवा टैब्लेट् मध्ये जालपुटम् उद्घाटयन्तु ।
- अन्वेषणपट्टिकायां ' भाषिणी ' इति टङ्कयित्वा एन्टार् नुदन्तु ।
- साधनं प्राप्तुं भाशिनी वेबसाइट् लिङ्क् क्लिक् कुर्वन्तु ।

चरणम् २: भाषाः चयनं कर्तुं शक्नुवन्ति इति :

- विभागम् अन्वेष्टुम् । भाषिणी अनेकेषां भाषाणां अनुवादं कर्तुं शक्नोति, अतः भवन्तः यस्याः भाषायाः वक्तुम् इच्छन्ति, यस्याः भाषायाः अनुवादं कर्तुम् इच्छन्ति तत् चिन्वन्तु ।

चरणम् ३: स्वस्य पाठं निवेशयन्तु:

- एकं स्थानं अन्वेष्टुम् यत्र भवान् स्ववाक्यं टङ्कयितुं वा वक्तुं वा शक्नोति । यदि भवान् टङ्कने अधिकं सहजः अस्ति तर्हि कीबोर्डइत्यस्य उपयोगं कुर्वन्तु । यदि भवान् वक्तुम् इच्छति तर्हि भवतः उपकरणे माइक्रोफोनः अस्ति इति सुनिश्चितं कुरुत, माइक्रोफोनचिह्नस्य अन्वेषणम् ।

गुगूल् ट्रान्सलेट्

चरणम् १: गुगूल् ट्रान्सलेट् - मध्ये प्रवेशं कुर्वन्तु:

- सङ्गणके अथवा टैब्लेट् मध्ये जालपुटम् उद्घाटयन्तु ।
- अन्वेषणपट्टिकायां "गुगूल् ट्रान्सलेट्" इति टङ्कयित्वा एन्टार् नुदन्तु ।
- साधनं प्राप्तुं गुगूल् ट्रान्सलेट् वेबसाइट् इति लिङ्क् नुदन्तु ।

चरणम् २ : स्वभाषाणां चयनं कुर्वन्तु:

- भाषिणी इत्यस्य सदृशं यस्मात् भाषायाम् अनुवादं कर्तुम् इच्छसि, यया भाषायाम् अनुवादं कर्तुम् इच्छसि तत् चिनोतु ।

चरणम् ३ : स्वस्य पाठं निवेशयन्तु

- यत् वाक्यं भवन्तः अनुवादयितुम् इच्छन्ति तत् टङ्कयन्तु अथवा वदन्तु । गुगूल् ट्रान्सलेट् इत्यत्र स्वरनिवेशार्थं माइक्रोफोन-चिह्नम् अपि अस्ति ।

चरणम् ४ : अनुवादं कृत्वा शृणुत

- एकवारं भवता स्वपाठं प्रविष्टं कृत्वा translate इति बटन् नुदन्तु । यदि भवान् स्वरनिवेशस्य उपयोगं करोति तर्हि भाषिणी भवतः वाच्यशब्दान् संसाधितुं प्रतीक्ष्यताम् ।
- ततः भाषिणी भवन्तं पर्दायां अनुवादितं पाठं दर्शयिष्यति । स्पीकर-चिह्नं नुत्वा अपि अनुवादितं संस्करणं श्रोतुं शक्नुवन्ति, यदि उपलब्धं भवति ।

चरणम् ५ : प्रयोगं कृत्वा अन्वेषणं कुर्वन्तु :

- भिन्नानि वाक्यानि भाषाः च प्रयतितुं भयं मा अनुभवन्तु । विभिन्नेषु परिस्थितिषु कथं कार्यं करोति इति ज्ञातुं भाषिणी इत्यनेन सह प्रयोगं कुर्वन्तु ।
- उपलब्धानि भिन्नानि विशेषतानि अन्वेष्टुम्, यथा भाषायाः 'दिशा' परिवर्तनं वा सेटिङ्ग्स् समायोजनं वा । चरण ४: अनुवादं कृत्वा शृणुत

चरणम् ४ : अनुवादं कृत्वा शृणुत:

- अनुवादितं पाठं द्रष्टुं translate इति बटन् नुदन्तु । स्पीकर-चिह्नं नुत्वा अपि अनुवादं श्रोतुं शक्नुवन्ति ।

चरणम् ५ : अतिरिक्तविशेषतानां अन्वेषणं कुर्वन्तु:

- Google Translate इत्यत्र वार्तालापविधिः इत्यादीनि अतिरिक्तानि विशेषतानि प्राप्यन्ते, येन भवन्तः अग्रे-पश्चात् अनुवादितं वार्तालापं कर्तुं शक्नुवन्ति ।

चरणम् ६ : अभ्यासं कुर्वन्तु मज्जन्तु च:

- वाक्यानां अनुवादस्य अभ्यासं कुर्वन्तु तथा च एतानि साधनानि भाषाणां जगत् कथं उद्घाटयितुं शक्नुवन्ति इति आविष्कारं कृत्वा मज्जन्तु ।

क्रियाकलापः ७ : कलाकृतीनां प्रदर्शनस्य आयोजनम्

चित्रम् ५.१७ : संगृहीतकलाकृतीनां प्रदर्शनम्

१. भवान् स्वविद्यालये स्वसहपाठिभिः सह शिक्षकस्य मार्गदर्शनेन कलाकृतीनां प्रदर्शनं कर्तुं शक्नोति । विद्यालयस्य परिसरस्य अन्तः उपयुक्तां तिथिं स्थानं च निर्धारयन्तु । प्रदर्शनीनाम् आगन्तुकानां च कृते स्थानं पर्याप्तं विशालं भवतु इति सुनिश्चितं कुर्वन्तु ।
२. संग्रहालयस्य पञ्च कलाकृतीनां उत्तरदायित्वं ग्रहीतुं स्वसहपाठिभिः सह कार्यं कुर्वन्तु । प्रत्येकं कलाकृतेः संक्षिप्तं वर्णनं चर्चा कृत्वा अन्तिमरूपेण निर्धारयन्तु । अन्तिमवर्णनानि प्रारूपेषु सुव्यवस्थितरूपेण लिखन्तु । एतान् प्रारूपान् कथं स्थापनीयाः भविष्यन्ति इति चर्चा कुर्वन्तु, प्रदर्शनफलकेषु कलाकृतीनां पार्श्वे चार्ट्स् इत्यत्र वा (सारणी ५.३) ।
३. मेजः, स्टैण्ड्, प्रदर्शनफलकानि च स्थापयन्तु । कलाकृतीनां सुरक्षितरूपेण प्रदर्शनं प्रारूपं च सुनिश्चितं कुर्वन्तु ।
४. प्रदर्शनीयाः प्रचारार्थं फलकानि, पत्रिकाः, सामाजिकमाध्यमेषु पोस्ट् च निर्मायताम् ।
५. अभिभावकानां, परिवारस्य, मित्राणां, विद्यालयस्य कर्मचारिणां, समुदायस्य सदस्यानां च आमन्त्रणपत्राणि प्रेषयन्तु । मित्राणि परिवारं च आमन्त्रयन्तु ।
६. यथानिर्धारितं कलाकृतीनां प्रदर्शनस्य आयोजनं कुर्वन्तु तथा च आगन्तुकानां, छात्राणां, शिक्षकाणां च प्रतिक्रियाः संग्रहयन्तु यत् किं सम्यक् अभवत्, किं च सुधारः कर्तुं शक्यते इति अवगन्तव्यम् ।

सारणी ५.३: वस्तुनां संक्षेपेण वर्णनार्थं प्रारूपम्

वस्तु	विषयानां प्रारूपवर्णनम्
वस्तु १	
वस्तु २	
वस्तु ३	
वस्तु ४	
वस्तु ५	

कलाकृतयः कथं प्रदर्शिताः भविष्यन्ति इति विन्यासं दर्शयितुं रेखाचित्रं आकर्षयन्तु ।

भवतः प्रस्तुतिसम्बद्धानां प्रतिक्रियाणां टिप्पणीनां च कृते, प्रदर्शितानां कलाकृतीनां विषये, यत्किमपि प्रतिक्रियां च प्राप्तुम् आगन्तुकस्य पुस्तकं स्थापयन्तु ।

अन्येभ्यः किं शिक्षितम् ?

यदि भवान् संग्रहालयं गन्तुं समर्थः आसीत् तर्हि ...

१. संग्रहालयेषु कलाकृतयः कथं संगृह्यन्ते, कथं परिपाल्यन्ते च इति ज्ञातव्यम् । संग्रहालयाः कलाकृतीनां संरक्षणार्थं येषां पद्धतीनाम् उपयोगं कुर्वन्ति तेषां न्यूनातिन्यूनं तिस्रः पद्धतयः लिखन्तु ।

(क)

(ख)

(ग)

विशेषज्ञेभ्यः शिक्षणम्

यदि भवान् कञ्चित् आमन्त्रितवान् यः भवतः प्रश्नानाम् उत्तरं दातुं शक्नोति, यथा, कश्चन संग्रहालये कार्यं करोति, इतिहासकारः, पुरातत्त्वविद् वा, तर्हि भवतां वर्गेण सह ऐतिहासिककलाकृतीनां विषये चर्चां कर्तुं न्यूनातिन्यूनं ३ वस्तूनि लिखत यत् भवान् ज्ञातवान् ।

कलाकृतीनां विषये वार्तालापप्रदर्शनं लघुवृत्तचित्रं वा शृणुत तथा च ताः प्राचीनकाले जनानां जीवनं कथम् अवगन्तुं अस्मान् साहाय्यं कुर्वन्ति इति ।

न्यूनातिन्यूनं लीणि वस्तूनि लिखन्तु यत् भवन्तः ज्ञातवन्तः ।

१.
.....
२.
.....
३.
.....

आगन्तुकानां कृते शिक्षणम्

आगन्तुकानां प्रतिक्रियायाः यत्किमपि लीणि उदाहरणानि लिखन्तु ।

१.
.....
२.
.....
३.
.....

अस्मात् प्रतिक्रियायाः कृते भवान् किं ज्ञातवान् ?

-
.....
.....
.....

मया किं कृतं तत्र च कियान् कालः गतः ?

कस्यचित् कार्यस्य समाप्त्यर्थं कियान् समयः आवश्यकः इति अवगमनं महत्त्वपूर्णम् ।

प्रत्येकं कार्यं भवता व्यतीतानाम् अवधिनाम् अनुमानितसंख्या गणयन्तु । तान् समयरेखायां चिह्नयन्तु । यदि भवान् पुस्तके सूचितक्रियाकलापानाम् अपेक्षया अधिकं कृतवान् तर्हि कृपया गृहीतं संख्यां, समयं च योजयतु ।

क्रियाकलापः	१	२	३	४	५	६	७
गृहीताः	---	---	---	---	---	---	---
समयाः (कालाः)							

अन्यत् किं कर्तुं शक्नोमि ?

विभिन्ननगरेभ्यः स्वबन्धुभिः सह परियोजनायाः विषये चर्चा कुर्वन्तु। तेषां गृहे स्थाने वा केचन संग्रहालय-योग्याः कलाकृतयः प्रेषयितुं कथयितुं वा वदन्तु। वस्तु छायाचित्रं वा स्ववर्गे आनयन् तान् प्रदर्शयन्तु।

चिन्तयित्वा उत्तरयन्तु

१. किं कृत्वा भवतः आनन्दः अभवत् ?
२. भवतः सम्मुखे कानि आव्हानानि आसन् ?
३. भवन्तः किं भिन्नरूपेण कर्तुम् इच्छन्ति ?
४. अस्माकं परम्परायाः इतिहासस्य च विषये ज्ञातुं संग्रहालयाः अस्मान् कथं साहाय्यं कुर्वन्ति ?
५. परियोजनायाः सह कानि कार्याणि सम्बद्धानि सन्ति ? परितः पश्यन्तु, जनैः सह वार्ता कुर्वन्तु, स्वस्य उत्तरं च लिखन्तु। भवता अधुना कृतस्य कार्यस्य सम्बद्धानां कार्याणां कतिपयानि उदाहरणानि पुरातत्त्वविदः, इतिहासकारः, संग्रहालयस्य संरक्षकः, भ्रमणमार्गदर्शकः च सन्ति।